

God of Leegte? Zenboeddhist Masao Abe in dialoog met christelijke denkers

**Lekenpraatje PROMOTIE– 5 december 2014 – Vrije Universiteit
Annewieke vroom (MA Filosofie/MA Religiewetenschappen)**

INTRODUCTIE OP HET ONDERZOEK relevantie

Dialoog is een *hot topic*. Maar is het eigenlijk wel mogelijk om elkaar over de grenzen van religies en culturen heen te begrijpen? Wetenschappers buigen zich sinds een jaar of dertig in toenemende mate over die vraag. Dat doen ze vooral door theorievorming. Empirisch onderzoek naar interreligieuze dialoog ontbreekt nagenoeg. Hier ligt de voornaamste relevantie van mijn onderzoek.

onderwerp

Als case-study onderzoek ik een van de belangrijkste dialogen uit de twintigste eeuw, de academische dialoog tussen de Japanse zenboeddhist Masao Abe en christelijke theologen over God en Leegte. Masao Abe (1915-2006) hoort tot een zeer kleine groep van boeddhisten die diepgaand de christelijke traditie bestudeerden. Hij deed dat vijfendertig jaar (1963 tot 1998) vooral in de levende ontmoeting, en daarmee was hij de belangrijkste brugfiguur tussen boeddhisme en christendom van de twintigste eeuw.

Mijn studie brengt in beeld hoe die dialoog verliep en wat ze oplevert.

hoofdvraag

De hoofdvraag van mijn studie luidt: *In welke opzichten leidt de dialoog tussen Masao Abe en christelijke denkers tot verandering of verschuiving in de visies van deze dialoogpartners op de uiteindelijke werkelijkheid?*

methode

Om die vraag te beantwoorden reconstrueer ik de **dialooggeschiedenis** tussen Masao Abe en zes christelijke denkers. Mijn methode is die van interpretatie en descriptieve analyse op grond van artikelen en dialoogverslagen. Ook heb ik veel mensen gesproken die bij de dialoog betrokken waren en heb ik *Masao Abe en zijn vrouw nog ontmoet*, toen ik een jaar in Japan woonde om het Japanse boeddhisme van binnenuit te leren kennen. Voor ik iets vertel over mijn bevindingen, wil ik kort ingaan op de achtergrond van deze dialoog: wat zochten ze eigenlijk bij elkaar?

Waarom deze dialoog

De **christelijke denkers** raken in de twintigste eeuw geïnteresseerd in dialoog vanuit hun verlangen naar een andere relatie met andere religies: niet enkel op zending gericht, maar richting meer gelijkwaardigheid. Daarbij zaten verschillende vernieuwingsbewegingen binnen theologie met het persoonlijk godsbegrip in hun maag. Boeddhisme is een interessante gesprekspartner, omdat het geen God kent terwijl de dieptedimensie in het bestaan wel wordt erkend. De **moderne Japanse zenboeddhisten** zijn geïnteresseerd in westers denken wegens de plotselinge kennismaking met moderniteit die zich in Japan na de opening van het land in

1886 bijna binnen een halve eeuw voltrok. Maar ook ontdekten zij snel, dat zenboeddhisme een populair export-product was – dat in een gemoderniseerde versie in onder andere de Verenigde Staten een goede aftrek vond.

BEVINDINGEN

Graag wil ik via drie punten mijn bevindingen met u delen:

Masao Abes voorstel aan christenen - Enkele christelijke reacties - Masao Abes reactie. Waar denkt u aan als ik over het zenboeddhisme begin? Wellicht ziet u een comfortabel zenmomentje met een gelijknamige theesoort voor u. Voor Masao Abe had zen een totaal andere betekenis.

MASAO ABES VOORSTEL AAN CHRISTENEN

Hij werkte aanvankelijk in de wolhandel in de havenstad Kobe. Maar door de gebeurtenissen die zouden leiden tot de Japanse aanval op Pearl Harbor krijgt hij in 1942 een sterk gevoel van zinloosheid. Het Amida boeddhisme waarbij hij hoort biedt geen uitkomst. Hij zegt zijn baan op om rationele antwoorden te vinden tijdens een studie westerse filosofie in Kyoto. Dat lukt ook niet. In Kyoto raakt hij betrokken bij een boeddhistische hervormingsbeweging, die in 1943 begon – veelzeggend in een hal van de *Universiteit van Kyoto*, met geblindeerde ruiten uit angst voor luchtaanvallen. Masao Abe maakt, enige jaren nadat hij de rookpluimen boven Hiroshima moet hebben gezien, na lang spiritueel ploeteren en diverse depressies een innerlijke doorbraak mee, die een bevrijding teweegbrengt die zijn leven lang aanhoudt. Deze wil hij voor christenen toegankelijk maken vanuit zijn ideaal van de wereld als een verbonden open spirituele horizon.

Abe ziet als sleutel voor zijn eigen ervaring, dat hij het idee van een *Boeddha buiten hemzelf* achter zich laat. Hij beseft dat hij *onafgescheiden* is van 'Boeddha', ofwel de dieptedimensie van het bestaan. Die noemt Abe ook 'Leegte', een diepe openheid in alle dingen, waarin alles kan ontspruiten en vergaan precies zoals het is, en waarin niets van het andere afgezonderd is. Abe wil aan christenen leren om ook te zien dat ze ongescheiden zijn van God. Ze moeten dan wel God anders leren zien, daartoe ontwikkelt Masao Abe zijn beroemde visie op de **Zelf-Ontledigende God**.

Gods liefde, legt Abe uit, is zo diepgaand dat God zich van zichzelf ontledigt, en zo 'ieder mens wordt', niet alleen Jezus, en zelfs elk levende wezen. Zo bestaat er niets in vervreemding en isolatie en is dus alles gered. Aan mensen de taak, om zich ook van hun zelf te ontledigen.

RESPONS CHRISTELIJKE DENKERS: DIVERSITEIT

De **zes christelijke denkers** die ik heb onderzocht hadden elk een **unieke en veranderende dialoog** met Masao Abe. Het verloop ervan hing af van ieders dialoogopvatting, bredere ontwikkeling als theoloog en van hun wijsgerige disciplines.

Maar ik wil toch drie kerninzichten noemen die opkwamen in respons op Abes idee van de Zelf-Ontledigende God. Wat denkt u dat een christelijke denker daar zoal op zal antwoorden?

Drie christelijke procesdenkers

Charles Hartshorne is enthousiast over de **verwevenheid** tussen mensen, waarover Abe spreekt. Het helpt hem begrijpen wat Paulus al schrijft, dat mensen 'leden van elkaar' zijn.

Maar, stelt hij, in de werkelijkheid is niet alleen een principe van ontledigen werkzaam. Er is daarin ook een ‘**sympathiek bewustzijn**’ aan te treffen, dat aanwezig is in alle processen, ze omvat en ze bewaart tot in eeuwigheid. Volgens Hartshorne geeft dat ook de dingen een zin – dat ze niet eindigen in leegte maar opgenomen worden in dat bewustzijn, dat hij ookwel de **Hoogste Relationaliteit** noemt.

Catherine Keller is argwanend tegenover Abes ideaal van zelf-ontlediging. Volgens Keller herhaalt Abe daarmee namelijk een fout die feministen juist willen herstellen in de christelijke traditie: dat men zichzelf opzij zou moeten zetten voor anderen. De wereld moet een **herstel vinden binnen de relaties** van mensen die hun eigen zelf ook kunnen bevestigen. De mensen zijn bovendien geen manifestatie van een ontledigende God zijn, maar gewoon zichzelf.

John Cobb is in het begin van de dialoog erg onder de indruk van de spirituele kwaliteiten van boeddhisten. Maar later knapt hij er op af. Hij wil dat Abe minder belang hecht aan spirituele transformatie en zich meer richt op **sociale gerechtigheid**. Daarvoor moet hij *meer* het goede benadrukken en de Leegte minder.

VERANDERING BIJ MASAO ABE

Abe stelt tijdens de dialogen met christenen zijn filosofie enigzins bij tot een filosofie van **Dynamische Leegte**. Met de term **Dynamisch** drukt hij uit dat de leegte geen zwart gat is, het is een openheid waarin een *volheid* ontstaat en waarin de individuele dingen elk hun plaats krijgen.

CONCLUSIE

Inhoudelijke ontwikkelingen

Zeer kort geef ik een impressie van de conclusies van mijn proefschrift, waarbij ik ze danig versimpel. *Waar leidt de dialoog tot verandering of verschuiving?*

- Masao Abe krijgt meer oog voor particulariteit, maar volgens christenen niet genoeg om tot een religie van gerechtigheid en ‘empowerment’ te komen.
- Procestheologen krijgen meer oog voor de verwevenheid tussen de fenomenen, maar volgens Abe niet genoeg voor de Leegte en daarmee voor hun onafgescheidenheid.

Implicaties voor dialoog

De academische interreligieuze dialoog blijkt geen snelkookpan voor veranderingen, maar een subtiel proces waarin denkers hun eigen visie op drie punten bijstellen:

- De werkelijkheidsopvatting verandert subtiel, waar men oog krijgt voor wat de ander heeft gezien.
- Het zelfverstaan verandert: door de eigen visie uit te leggen en te heroverwegen treedt een sterkere verankering in de eigen visie op.
- Het diepgaand voeren van een dialoog vermindert verschillen niet, maar herijkt en verheldert ze.